

A Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézet (FI) középtávú stratégiai terve (2020–2023)

1a) Külső környezet elemzése

Az intézet helyzetét az alapvető tudománypolitikai reform határozta meg, amelynek részeként a Bölcsészettudományi Kutatóközpont működési formát váltott, s a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) által irányított köztestületi költségvetési szerv helyett 2019. szeptember 1-jétől az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) által irányított központi költségvetési szervként működik tovább.

1b) Belső adottságok vizsgálata

Az elmúlt időszak (2016-2018) során az intézetben létrejött az első nagy összegű támogatással működő kiválósági kutatócsoport, amely a tudományos kutatás háttérében meghúzódó értékeket vizsgálja. Monográfiákat jelentettünk meg Kant, Hume és Szent Ágoston filozófiájáról, a kvantumelméletről, a logikai empirizmusról, a történelemfilozófiáról és más témákról. Latin és magyar nyelvű forráskiadások mellett elindult a dokumentumokat és biográfiai adatokat tartalmazó Magyar Filozófiai Archívum. Az intézet alapító tagja lett a Mesterséges Intelligencia Koalíciónak. Tovább mélyült az intézet jelenléte a nemzetközi szakmai életben, amely a publikációs tevékenység mellett a nemzetközi konferencia-részvételi és szervezési statisztikák növekedésében is tükröződött az elmúlt időszak során.

A filozófia tág közösségi hasznossági küldetésének megfelelően az intézet kiterjedt közéleti, ismeretterjesztő és interdiszciplináris tevékenységet fejtett ki, mind ilyen tárgyú hazai és külföldi előadásaikkal, mind médiamegjelenéseikkel és írásaikkal. Munkatársaink számos filozófiai és általános kulturális folyóiratokban töltenek be szerkesztői és szerkesztőbizottsági tagságot, továbbá tisztségviselők szakmai és kulturális testületekben. A kutatási eredmények tudományos disszeminációjának bevett formáin túl munkatársaink kerekasztal-beszélgetések, vitaestek, népszerűsítő előadások, diáktáborok és diáktalálkozók szervezésében is szerepet vállalnak. A tudományos közösség számára végzett szolgáltatásaink közé tartozik továbbá doktori értekezések, pályázatok és konferenciajelentkezések bírálata, szakértői tevékenység kulturális digitalizációs projekteken, valamint a tudományos minőségbiztosítást szolgáló bírálati folyamatban való részvétel hazai és nemzetközi szakmai fórumok számára. Emellett az intézet kutatói állományának jelentős része végez rendszeres felsőoktatási tevékenységet.

2. A BTK FI küldetésének megfogalmazása

Az intézet általános küldetése, hogy az MTA alapítójának, Széchenyi Istvánnak szellemiségét követve ápolja a magyar filozófiai kultúrát és nyelvet, ennek részeként kutatásokat végezzen az egyetemes filozófiatörténet és a filozófia különböző diszciplinái terén, azok eredményeit a nemzetközi szakma számára hozzáférhetővé tegye; a filozófia nemzetközi eredményeit magyar nyelvű filozófiai alkotásokkal, a klasszikus és jelentősebb kortárs filozófiai művek lefordításával közvetítse a magyar kultúra számára. Az intézet a filozófia történetileg kialakult sokszínűségét elismerve az általánosan elfogadott filozófiai irányzatokat és álláspontokat egymással egyenrangúnak tekinti.

Meg kívánjuk őrizni szerepünket a magyar filozófiai szakma létszámban, kutatási produktumban és pályázati befogadóképességben a legnagyobb intézményeként, amely a filozófia diszciplináinak és korszakainak széles skáláján végez nemzetközi színvonalú és

beágyazottságú alapkutatási, valamint arra alapozva társadalmi hasznosítási és kulturális értékmegőrzési tevékenységet. Kiemelt területnek tekintjük a humántudományok tudományfilozófiáját és az eszmetörténetet, az európai kontextusában vizsgált magyar filozófiatörténetet, a gyakorlati filozófiát, valamint a természettudományokkal és a mesterségesintelligencia-kutatással dialógust folytató ismeretelméleti és metafizikai kutatásokat.

3. A BTK FI stratégiai céljainak meghatározása, szoros kapcsolatban a szervezeti egységek és csoportok céljaival

A *Filozófiatörténet és Gyakorlati filozófia témacsoportok*, illetve – a tervezett belső átalakulás megvalósulása esetén – a *Filozófiatörténet és eszmetörténet osztály* korszerű történetírói és elemzési módszerekkel, a nemzetközi színvonalú modern filozófiatörténeti és eszmetörténeti kutatás intézeti platformjaként szolgál, hozzájárulva a magyar filozófiatörténet nemzetközi kontextusba helyezéséhez. Az egyetemes filozófia- és eszmetörténet kutatása mellett feladata a magyar filozófiatörténet rendszerezése és forráskiadása, valamint a digitális bölcsészeti módszereket is alkalmazó Magyar Filozófiai Archívum fenntartása. Az osztályhoz tartozó kutatócsoportok: *Eszmetörténet, Magyar filozófiatörténet, Magyar Filozófiai Archívum (Forráscentrikus egyetemes és magyar filozófiatörténet)*.

Az *Ismeretelmélet témacsoport*, illetve – a tervezett belső átalakulás megvalósulása esetén – az *Ismeretelmélet osztály* a tág értelemben vett tudás klasszikus és modern filozófiai kérdéseivel foglalkozik, különös tekintettel azokra a változásokra, amelyeket az információtechnológiai forradalom hozott e téren. Fő kutatási területeink: kollektív episztemológia, kognitív és digitális tudás architektúrák, mesterséges intelligencia és tanuláselmélet, megtestesült kogníció, metafizika. Vizsgálódásaink az analitikus hagyományon túl kiterjednek a történeti, hermeneutikai és fenomenológiai megközelítésekre is.

A *Tudományfilozófia témacsoport*, illetve – a tervezett belső átalakulás megvalósulása esetén – a *Tudománytörténet és tudományfilozófia* osztály munkatársai integrált tudománytörténeti és -filozófiai perspektívából felmerülő, valamint kortárs tudományfilozófiai problémákkal foglalkoznak. Az osztály kutatásainak homlokterében a 17. századtól kibontakozó modern tudomány által felvetett filozófiai problémák, a modern fizika filozófiájának kérdései, a társadalomtudományok filozófiája, a tudományfilozófia története és általános tudományfilozófiai problémák állnak. Az osztályhoz tartozó kutatócsoportok: *A fizika filozófiája, Morál és tudomány*.

4. A BTK FI profiljának megfelelő teljesítménymutatók rendszerének felállítása, amely biztosítja, hogy a stratégia megvalósulása megfigyelhető és irányítható legyen

Az intézet tudományos kutatói besorolású közalkalmazotti munkatársaira vonatkozó besorolási és folyamatos tudományos minősítési kritériumokat a mindenkorli jogszabályi előírások, így pl. a 84/2011. (V. 6.) kormányrendelet, valamint a BTK saját *Minősítési Szabályzata* határozzák meg. Az intézet saját mérlegelésére bízott egyes esetekre vonatkozóan – alapesetként a státuszban lévő kutató tudományos főmunkatársi minősítésének és a tudományos munkatársi státuszban lévő kutató véglegesítésének tudományos feltételeire vonatkozóan – az intézet igazgatótanácsa a 2017. év folyamán saját minősítési kritériumokat fogadott el és tett közzé a honlapján.

Ezen minősítési kritériumok egyrészt publikációs tevékenységgel kapcsolatos követelményeket fogalmazzak meg (pl. főszabályként a jelölt rendelkezzen legalább 20 tanulmánnyal – melyek között legyen legalább 5 idegen nyelvű, külföldön megjelent rangos publikáció –, valamint legalább egy monográfiával etc.), amelyhez a tudományos hatással és a szakmai közéletben való részvétellel kapcsolatos kritériumok társulnak.

A minősítési kritérium részletes szabályai által veszi figyelembe a filozófia diszciplináris és módszertani sokféleségét, illetve a pusztán kvantitatív teljesítményminősítés alkalmazhatóságának a bölcsészettudományokon belüli általános korlátait. A folyamatos kutatómunka kiértékelése ezen túlmenően az egyéni, csoportszintű és intézeti szintű éves kutatási tervek és kutatási beszámolók megfogalmazása és kiértékelése révén történik.

5. A stratégiai cselekvési tervek meghatározása: intézeti szintű programok és projektek tervezése éves bontásban

Általános (minden évre vonatkozó) vállalások: hazai és nemzetközi folyóiratokban tanulmányok megjelentetése; szakkönyvek írása; tanulmánykötetek szerkesztése; szakmai konferenciák szervezése; ismeretterjesztő tevékenység; részvétel az MI Koalíció munkájában; együttműködés kiadókkal (pl. Akadémiai Kiadó), magyarországi (pl. ELTE, DE, NKE) és külföldi felsőoktatási intézményekkel.

2020:

- Egy prágai és egy budapesti konferencia történeti metafizika témában, a tervezett kötet előkészítése;
- konferencia a skót felvilágosodás szociológiatörténeti relevanciájáról;
- konferencia az organikus metaforák szerepéről a közgazdaságtan történetében;
- konferencia szervezés az intencionalitás naturalizálási kísérleteinek témakörében;
- különszám(ok) megjelentetése a *Synthese* folyóiratban;
- monográfia Kant időbölcséletéről;
- német nyelvű forráskiadás elkészítése a korai fenomenológia témakörében;
- nemzetközi szerkesztett kötet a Palgrave Kiadónál A. J. Ayer filozófiájáról;
- nemzetközi szerkesztett kötet a tudomány, szabadság és demokrácia kapcsolatáról a Routledge kiadónál;
- olasz-magyar bilaterális együttműködésben kötet megjelentetése;
- oxfordi konferencia a *Recasting the Treatise* projekt részeként;
- *Philosophical Methods* c. fejezet megjelentetése az *Oxford History of Scottish Philosophy* c. kötetben;
- szekció szervezése az *American Mathematical Society* konferenciáján *How to Solve It? Heuristics and Inquiry Based Learning* címmel;
- tanulmánykötet megjelentetése az „Az igazság pillanatai” c. monográfiáról;
- tudásszociológiai és magyar szociológiatörténeti kötet megjelentetése Brill kiadónál.

2021:

- A 3. nemzetközi heurisztikai konferencia megszervezése;
- a *Notes and Records of the Royal Society* c. folyóirat különszámának megjelentetése a 18. század fiziológia- és élettudomány-történetének témájában;
- angol nyelvű monográfia megjelentetése a filozófiai megismerés természetéről;
- angol nyelvű monográfia megjelentetése az európai város politikai filozófiájáról;
- nemzetközi szerkesztett kötet a fizika és a tudományfilozófia korai kapcsolatáról a pozitivizmusban a Routledge kiadónál;

- nemzetközi szerkesztett kötet a megértő társadalomtudományos koncepciókról az analitikus filozófiában a Bloomsbury Kiadónál;
- nemzetközi szerkesztett kötet az etika, a pozitivizmus és a társadalmilag elkötelezett filozófia kapcsolatáról a Springer kiadónál;
- nemzetközi szerkesztett kötet Ernest Nagel filozófiájáról és életéről;
- Philipp Frank utolsó könyvkéziratának kiadása a Harvard Archívumból a SUNY Press kiadónál;
- tudományos workshop szervezése az intencionális és fenomenális tudatosság viszonyának témakörében.

2022:

- *David Hume and the Ideology of the Scientific Revolution* c. kötet megjelenítése (vagy 2021-ben);
- *Mental Fictionalism* c. kötet megjelenítése (vagy 2021-ben);
- monográfia a kognitív és metakognitív stílusokról;
- monográfia megjelenítése Lakatos Imre filozófiájáról;
- nemzetközi konferencia szervezése Lakatos Imre születésének 100. évfordulója alkalmából;
- önálló angol nyelvű monográfia Otto Neurath életéről és filozófiájáról;
- publikációk Roger Scruton politikai filozófiájáról és esztétikájáról;
- *Recasting the Treatise* c. kötet megjelenítése (vagy 2021-ben);
- tudományos workshop szervezése az intencionalitás fogalmának történetéről.

2023:

- Az BTK Történettudományi intézetével együttműködésben végzett „Eötvös József levelezésének kiadása 2.” c. NKFIH-projekt (OTKA K_19 131564) lezárulta.

A feltüntetett egyes tételes tervek a finanszírozási és szabályozási környezet, az intézményi keretek és az együttműködési partnereink szándékainak változásával, a pályázati támogatási döntések függvényében, valamint a tudományos kutatás saját logikájának fényében értelemszerűen módosulhatnak.

6. Az intézeti cselekvési tervek gazdasági háttérének vizsgálata (üzleti tervezés)

Az intézet kutatási és kapcsolódó kisegítő feladatainak finanszírozása egyrészt normatív alapfinanszírozásból, másrészt az intézet kutatói által elnyert pályázati forrásokból tevődik össze. Azt, hogy az intézet tényleges létszáma az elmúlt időszakban – 2016: 36 fő, 32,92 munkaév; 2017: 35 fő, 30,42 munkaév; 2018: 32 fő, 28,04 munkaév – meg tudta haladni az alapfinanszírozáshoz tartozó létszámot, az intézet örvendetesen erős külsőforrás-bevonzó képessége teszi lehetővé, amely forrástípusok közül eredményességében külön kiemelendő az MTA fiatal kutatói program (átlagosan egyszerre 3 foglalkoztatott), valamint a posztdoktori ösztöndíjrendszer átalakuló elemei (OTKA/NKFIH PD, MTA Posztdoktori és Prémium posztdoktori ösztöndíjak), továbbá az intézet első elnyert MTA Lendület kutatócsoportja jelentette lehetőségek. Ezek a források azonban, bármennyire örvendetesek, kiszámíthatatlanok mind az intézet kutatási tevékenységének tervezése, mind pedig a fiatal kutatói életpályamodell szempontjából. Az, hogy az új kutatói generáció kinevelése önmagában nem bízható ilyen kiszámíthatatlan forrásokra, jól megmutatkozik az intézet összlétszámának és munkaéveinek az elmúlt időszakban megfigyelhető fluktuációjában (amelynek részeként az intézet nem tudott a kutatói életpályamodellnek megfelelő továbblépési lehetőséget kínálni a külső projektforrások terhére finanszírozott tehetséges

fiataloknak). Nehézséget jelent továbbá, hogy mind az alaplétszámhoz, mind néhány személyi finanszírozási formához önmagában nem kapcsolódik dologi kiadási keret, ami a kutatáshoz szükséges utazásokat és beszerzéseket fedezné, s ezt az intézmény csak korlátozottan tudja saját forrásból ellentételezni.

Reményeink szerint a magyar tudománypolitikának az 1. pontban jelzett reformja olyan – a kormányzati és társadalmi elvárásokat is figyelembe vevő – tudományfinanszírozási modell bevezetését hozhatja, amely minden generációs szinten tervezhető kutatói életpályamodellre biztosít, valamint ugyanezt a tervezhetőséget biztosítja az intézet kutatási tevékenysége számára, lehetővé téve az intézeti kutatási profil további kiépítését és elmélyítését.

7. A stratégiából levezetett intézkedések követése (visszacsatolás), a stratégiai akciók megvalósulásának mérése, ellenőrzése

Az egyéni és kollektív kutatói teljesítmények tervezésének, megvalósításának és kiértékelésének alapvető helyszíne az intézet belső csoportszerkezete, amelynek alkalmazkodnia kell a külső projektfinanszírozás (lásd 6. pont) mindenkori helyzetéhez. Ennek megfelelően az intézet kutatócsoport-szerkezete az elmúlt időszakban számos változáson ment keresztül. 2019 elején a kutatóközpont főigazgatója összevonta az intézet hét kutatócsoportját, amely helyett négy témacsoport jött létre: a *Filozófiatörténeti témacsoport*, a *Gyakorlati filozófia témacsoport*, az *Ismeretelméleti témacsoport* és a *Tudományfilozófiai témacsoport*. Az átalakulási folyamat részeként az MTA elnökének utasítására az év első hónapjaiban elkészített *Tématerületi Kiválósági Program (TKP)* pályázati anyag számára pedig egyes csoportok újrafogalmazták definíciójukat és kutatási célkitűzéseiket. 2019 őszén pedig az intézetnek javaslatot kellett kidolgoznia a témacsoportokat felváltó három osztály létrehozására.

Reményeink szerint a tervezési periódus során kialakul egy olyan stabil, tartós belső intézeti szerkezet, amely lehetőséget biztosít a konszenzuális, deliberatív intézményvezetésre, valamint – az osztályszerkezet létrehozásával – a szubszidiaritás elvének érvényesítésére a kutatóközponton, illetve az intézeten belüli erőforráselosztási kérdésekben. Reméljük továbbá, hogy a tervezési periódus során az ELKH által megfogalmazandó új keretrendszernek megfelelően betöltésre kerülnek a tagintézeti központi irányítási tisztségek (igazgató, igazgatóhelyettes); ezen tisztségek, továbbá az intézeti tudományos titkár és az intézeti igazgatótanács (korábban: Stratégiai Tanácsadó Testület [STT], később: Kutatócsoport-vezetők Tanácsa [KVT] és Operatív Tanácsadó Testület [OT]) szerepeinek és működésmódjainak várható újra meghatározása mellett.

Melléklet:

Kutatási témák:

A filozófia- és eszmetörténet, valamint a gyakorlati filozófia terén: A korszerű történetírói módszerrel, nemzetközi színvonalon és beágyazottsággal, interdiszciplináris kitekintéssel végzett egyetemes és magyar filozófiatörténeti kutatások mellett folytatni kívánjuk a magyar filozófiatörténet rendszerszerű forráskiadását, melynek súlypontjait az eddig csak idegen nyelven (latinul, németül) hozzáférhető vagy kéziratban lévő művek közzététele kritikai kiadásban, amihez interdiszciplináris kitekintésű forrásfeltárás csatlakozik. A jelenleg előkészületben lévő vagy tervbe vett forráskiadások a 17. századi természetfilozófiai viták eddig csak latinul hozzáférhető szövegeiből, valamint a „sensus communis” elméletének és a

korai magyar esztétika anyagából válogatnak, amihez Révész Géza és Franz Brentano német nyelvű levelezésének folyamatban lévő kiadása járul. Folytatni kívánjuk továbbá Palágyi Menyhért válogatott írásainak, valamint Alexander Bernát német nyelvű naplójának a hozzáférhetővé tételét. Vizsgálni kívánjuk a magyar filozófia történetét a filozófiai nyilvánosság szerkezetváltozásainak és a filozófus szerep önértelmezésének szempontjából (a *sensus communis* hagyomány vezérfonalát követve, külön figyelmet fordítva az esztétikára, a filozófiai nyilvánosság és benne a sajátos 19. századi „nemzeti filozófia” történetére). A nemzetközi partnereinkkel (Nagyvárad, Vilnius, Pozsony, Varsó, Ljubljana, Tajpej, Murmansk) együttműködve megvalósítandó kutatásaink kiterjednek a közép- és kelet-európai modernitás-értelmezések vizsgálatára, különös tekintettel a 20. századi magyar kultúrkritika regionális és európai kontextusaira. Célunk továbbá, hogy a kutatócsoport az egyik középpontja legyen a természetjogi gondolkodás magyarországi és közép-kelet-európai történetét vizsgáló nemzetközi kutatásoknak, szoros együttműködésben a „Natural Law 1625–1850” (Erfurt/Halle) és az *EMLO: Early Modern Letters Online* (Oxford) kutatási hálózattal és adatbázissal.

A hagyományos forráskiadás mellé a digitális filológia is társul a Magyar Filozófiai Archívum létrejöttével, amelynek hosszútávú célkitűzése, hogy megőrizze a magyar filozófia történetének írásos örökségét és elérhetővé tegye azt a huszonegyedik század kutatási feltételeinek megfelelően. Emellett az archívum az intézetben folyó magyar és egyetemes filozófiatörténeti kutatások disszeminációjának eszközeként, illetve azok számára támogató kutatási platformként szolgálhat (pl. digitális és hibrid szövegkiadások), amit élvonalbeli digitális bölcsészeti technikák innovatív alkalmazásával kívánunk továbbfejleszteni. Ehhez társulhatna megfelelő finanszírozási feltételek esetén egy olyan vállalkozás, amely a történeti magyar filozófusok biográfiai adatainak egységes szempontok szerinti összegyűjtését és filozófiatörténeti-társadalomtörténeti kiértékelését tűzi ki célul.

A korábbi, gyakorlati filozófiai kutatások közül szeretnénk tovább vinni a koramodern városi republikanizmus eszmetörténeti kutatását, a természetjogi és bioetikai vizsgálódásokat és a kommunikáció-elmélethez is továbbra is kapcsolódni fogunk. A politikai gondolkodás történetét szeretnénk kiegészíteni az esztétika-történeti vizsgálódásokkal, valamint vizsgálni fogjuk az „esztétikai” és a „politikai” közötti kapcsolódásokat az antik-keresztény hagyományban, és a modern/posztmodern művészet korában is, elméletben és gyakorlatban is.

Továbbra is tervezzük az olasz bilaterális kapcsolatok fenntartását, valamint szükség van nemzetközi konferenciák szervezésére és külföldi kutatóutak megvalósítására, hogy a releváns nemzetközi kutatásokat követni tudjuk. Az eszmetörténeti kutatás Magyarországon is interdiszciplináris természetű, ezért az intézet kutatócsoportja nyitott a politológusok, történészek és irodalomtörténészek felé, idehaza és külföldön is.

Az ismeretelmélet terén:

- A kollektív tudás episztemológiai értelmezéseinek összehasonlító vizsgálata.
- A filozófiai megismerés természetének vizsgálata, különös tekintettel a filozófiai nézetkülönbségekre és a filozófiai vélekedések etikájára.
- A nem-szummatív kollektív hitalkotás és kollektív igazolás folyamatainak vizsgálata az alábbi kulcsfogalmak mentén: intellektuális munkamegosztás, episztemikus függőség, episztemikus bizalom.
- A kortárs elmefelfogások összehasonlító elemzése különös tekintettel a megtestesült és kiterjesztett elme egymáshoz való viszonyára.

- Annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy lehetséges-e a tudatos tapasztalatok magyarázata egy tisztán fizikalista-naturalista világgépen belül.
- Annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy a megtestesült elme koncepciót mennyiben támogatják (vagy nem támogatják) a kurrens kognitív tudományi kutatások.
- Az újabb elmefelfogások gyakorlati következményeinek vizsgálata különös tekintettel a tanulásra és a mesterséges intelligencia kutatásra.
- Annak vizsgálata, hogy a szociál-episztemológia értelmezési kerete mennyiben terjeszthető ki a tudományos megismerés természetére.
- Az intelligencia-stílusok és a metastílusok (metakogníciók) vizsgálata.
- Az *igazság* fogalmának értelmezése a hermeneutikai és fenomenológiai hagyományban.

A tudományfilozófia- és tudománytörténet terén az intézet az MTA Lendület-pályázatának keretében a tudományos kutatás háttérében meghúzódó, azt orientáló, korlátozó és különböző vonatkozásokban igazoló értékek történeti, filozófiai és szociológiai vizsgálatával foglalkozik, amelyhez a természettudományok filozófiája (kvantumelmélet, valószínűségfogalom) társul. Vezető nemzetközi kiadóknál (Brill, Springer, Routledge, Oxford UP) jelentettek meg és terveznek megjelentetni monográfiákat és szerkesztett köteteket, valamint folyóiratszámokat és tematikus blokkokat (*Synthese, Early Science and Medicine, Journal of Scottish Philosophy, Philosophy of the Social Sciences, Foundations of Physics* stb.). Előkészítés alatt áll egy ERC pályázat.

Budapest, 2019. december 17.

Fodor Pál
főigazgató